

I. I. Пірог,

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ АРГУМЕНТАЦІЇ У КОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ

У статті охарактеризовано стан сучасних досліджень лінгвістичної аргументації та окремо розглянуто особливості аналізу аргументації у когнітивному аспекті.

Ключові слова: аргументація, аргументативний текст, аргументативний дискурс, лінгвокогнітивний, концептуальна модель, когнітивна модель аргументації.

В статье дана характеристика современного состояния исследования лингвистической аргументации. Особое внимание уделено анализу аргументации в когнитивном аспекте.

Ключевые слова: аргументация, аргументативный текст, аргументативный дискурс, лингвокогнитивный, концептуальная модель, когнитивная модель аргументации.

The article is focused on the discussion of the state of the linguistic argumentation modern research. Particular attention is paid to the analysis of argumentation in the cognitive aspect.

Keywords: argumentation, argumentative text, argumentative discourse, cognitive, conceptual model, a cognitive model of argumentation.

Дослідження різноманітних аспектів аргументації в різних типах дискурсу уже отримали багатостороннє висвітлення у наукових доробках [1; 3; 4; 7; 8; 15-18].

Аналіз наукової літератури, присвяченої вивченню лінгвістичних аспектів аргументації, дозволяє окреслити основні теоретичні узагальнення, на яких ґрунтуються сучасні наукові дослідження:

- аргументація трактується як вид мовленнєвої діяльності;
- аргументація є комунікативною діяльністю суб'єкта в триєдності вербального, невербального та екстра-лінгвального, метою якого є переконання адресата шляхом обґрунтування у правильності своєї позиції;
- аргументація реалізується в дискурсі, а формою її фіксації є текст;
- у процесі аргументації беруть участь адресант і адресат;
- аргументацію пов'язано зі зміною пропозиційних настанов знань, думок та поглядів адресата;
- аргументативний дискурс протікає згідно з правилами (максимами аргументації);
- аргументація здійснюється на основі аргументативних схем;
- аргументативний дискурс створюють мовленнєві акти, спрямовані на виправдання чи спростування певної концепції;
- найголовнішою прагматичною складовою аргументації є інтенція адресанта [3; 4; 7; 11; 15; 17].

Залучення когнітивної науки, що вивчає загальні принципи мислення людини, дає можливість розглядати аргументацію як особливий вид мовленнєвого впливу на формування поглядів та поведінки індивідуума, який спрямований на зміну його картини світу.

З позицій когнітивної лінгвістики модель світу як частина когнітивної системи є сукупністю уявлень про знання про упорядкування світу. Ця сукупність уявлень представлена різними знаннями: загальними знаннями про світ, уявлення про матеріальні зв'язки оточуючої дійсності, знання лінгвістичного характеру, знання про правила та конвенції мовленнєвої поведінки, знання про ціннісні орієнтири [9, с. 239-258].

Актуальність дослідження зумовлена його включеністю в контекст сучасних досліджень, орієнтованих на пошуки кореляцій між когнітивними і мовними структурами, оскільки такий підхід сприяє більш глибокому розумінню зв'язків між мовою і свідомістю, мовою і мисленням, дозволяє проаналізувати чинники, що детермінують аргументативно-мисленнєву діяльність людини.

Метою статті є аналіз сучасного стану лінгвістичних досліджень аргументації у когнітивному аспекті.

Проблеми когнітивного підходу до дослідження аргументації активно обговорюються у науковій літературі [2; 3; 6; 12; 16; 17].

Цікаву модель дослідження аргументації пропонує В.М. Брюшинкін. Згідно з його концепцією аргументація розглядається як процес планування переконання, який створюється шляхом послідовних абстракцій від реальної комунікації. На його думку, аргументація – це послідовність ментальних дій, а її здійснення полягає у перетворенні ментальних дій у мовленнєві акти, іншими словами, є певним проектом зміни переконань. До попередніх умов аргументації автор концепції відносить формування суб'єктом уявлення про психіку адресата аргументації. Завдяки діагностиці суб'єкт вибудовує модель адресата, яка базується на предметній сфері – моделі світу та ціннісних уявленнях адресата – опорних переконань. Модель світу передбачає уявлення суб'єкта про об'єкти певної предметної сфери та їх базових властивостей і відношеннях. Серед опор переконань виділяються цінності, інтереси та психологічні настанови. Здатності суб'єкта конструювати моделі світу та опорні переконання кваліфікуються як когнітивні властивості.

Найвагомішими тезами представленої когнітивної моделі аргументації є наступні:

- а) аргументація розуміється як виключно ментальний процес проектування майбутніх вербальних дій;
- б) необхідною умовою успішної аргументації є попереднє уявлення адресата;
- в) реалізація аргументації у комунікативній взаємодії розглядається як самостійна процедура, здійснення якої не включається в поняття власне аргументації. На думку автора: «Здійснення аргументації є справою риторики, а не аргументорики» [5, с. 3].

Остання теза викликала дискусію у наукових працях, оскільки жорстке відособлення частин аргументації виглядає надто спірним [10, с. 3].

Окремого розгляду заслуговує метод когнітивного мапування аргументативного тексту, матеріалом дослідження для якого, послуговували тексти політичного дискурсу. Концептуальна структура, якою політик користується для створення аргументації у процесі переконання, є досить жорсткою. Змінити вже наявну концептуальну структуру дуже важко, і, якщо людина вже мислить певною системою концептів і категорій, то ця система буде розповсюджуватися на всі сфери. Відтак, виявивши певну концептуальну структуру, можна моделювати мислення та характер певного політика стосовно різних проблем. Такі структури отримали назву «когнітивні схеми». Розробники методу Р. Аскерольд, М. Бонем, М. Шапіро та інші, виходять з того, що з текстів політичного характеру необхідно виділяти мінімальну кількість інформації, яка б зберігала закладений смисл. Це має бути інформація про каузальні зв'язки між подіями та концептами. В результаті текст перетворюється у когнітивну карту, вивчення структури якої дозволяє зробити висновки щодо характеру представлення політичного процесу. Когнітивна мапа є сукупністю тверджень, пов'язаних між собою каузальними зв'язками. Завдяки каузальним зв'язкам вибудовуються ланцюжки послідовних тверджень, що формують картину світу особи, яка приймає рішення стосовно певної проблеми [див. 14, с. 22-21].

На основі цих напрацювань В.М. Сергеев представляє новий метод дослідження аргументації – когнітивне мапування соціальних мереж, який зводиться до наступного. Метод аналізу інтегруючих елементів тексту дозволяє моделювати особливості мислення та характер аргументації окремих політиків. А, оскільки мова, якою користуються в межах групи людей, що відносяться до однієї політичної культури та формують соціальну мережу, не буде мати кардинальних відмінностей, можна відтворити когнітивну мапу всієї соціальної мережі [14, с. 22-21].

У науковій літературі відмічаються також спроби побудови когнітивної моделі аргументації.

Когнітивна модель розглядається як конструкція, що відображає динаміку відношень компонентів когнітивної структури в процесі мовленнєвої діяльності.

Необхідно розрізняти когнітивну модель від когнітивної структури: якщо остання має психофізіологічну природу і представлена певною фізичною субстанцією в головному мозкові, то відмінністю когнітивної моделі є її теоретико-формальний характер, її статус способу представлення. Реалізація когнітивної моделі в процесі мовленнєвої діяльності відбувається завдяки формуванню когнітивних стратегій, які є шляхом вирішення ментальних завдань.

Автори конструюють когнітивну модель аргументації на основі концептуального принципу репрезентації смислу, який дозволяє, по-перше, позначити компонентний склад когнітивної моделі аргументації, а по-друге, визначає специфіку взаємодії між компонентами концептуальної системи, тобто її континуальність та взаємообумовленість структурних складових. Компоненти концепту – тіло знаку, понятійний компонент, категорія представлення, асоціації, емоційний регулятор та оцінка – отримують певне наповнення згідно з роллю, яку вони відіграють у конкретному процесі аргументативної діяльності.

Компонент «тіло знаку» актуалізується у аргументативному тексті як кінцевому продукті мисленнєвої та мовленнєвої діяльності.

Понятійний компонент актуалізується в сукупності формально-логічних відношень процесу аргументації.

Категорія представлення формує конкретне уявлення аргументатора стосовно предмета аргументації, який є репрезентантом предметного змісту.

Асоціації розуміються як асоціативні зв'язки предмета аргументації з усіма обставинами, контекстами ситуації; завдяки асоціативним зв'язкам відбувається включеність аргументатора в контекст.

Асоціація є основою для емоційного регулятора, що втілюється в аргументативному тексті.

Оцінка, будучи переведеною у сферу аргументативної діяльності, стає оцінним маркером позиції аргументатора. Ця когнітивно-концептуальна модель побудована з урахуванням діяльнісних характеристик аргументації [1, с. 12-13].

Отже, у процесі аргументації мовець реалізує себе як мовленнєва особистість, демонструючи свою екстралінгвальну, лінгвістичну і комунікативну компетенцію. Задіяними виявляються його знання, уявлення, його епістемічний та емоційний стан, а також його соціальний статус і його соціальні ролі. Взаємодія комунікантів зводиться до взаємодії двох «картин світу», оскільки кожен учасник спілкування оперує власною «картиною світу».

Причиною аргументації вважають когнітивний або аксіологічний дисонанс між комунікантами [4, с. 12], конфліктність в широкому сенсі, що розуміється як невідповідність між обсягом пропозицій знань, якими вони наділені. Експліцитно виражена незгода стає викликом, стартовою точкою аргументації.

Специфічні для кожного учасника позиції іменуються полями аргументації. Поле аргументації – це «індивідуальна чи колективна позиція, яку займає кожен суб'єкт, що включає безліч компонентів, що відносяться до аргументативного процесу (думки, способи аргументації, фундаментальні принципи)» [12].

Отже, залучення здобутків когнітивної лінгвістики для встановлення лінгвістичних особливостей аргументації дозволяє більш детально дослідити, яким чином адресант планує цілеспрямований аргументативний вплив на свою аудиторію.

Література:

1. Аксенова Г. Н. Когнитивные стратегии аргументативной речевой деятельности (на материале судебной речи) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Г. Н. Аксенова. – Барнаул, 2003. – 21 с.

2. Абельсон Р. Структуры убеждений // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 317-380.
3. Баранов А. Н., Сергеев В. М. Естественная языковая аргументация в логике практического рассуждения // Мышление, когнитивные науки, искусственный интеллект. – М. : Центр. Совет филос. (методол.) семинаров при Президиуме АН СССР, 1988.
4. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации : монография / А. Д. Белова. – К. : Изд-во Киев. гос. ун-та, 1997. – 299 с.
5. Брюшинкин В. Н. Когнитивный подход к аргументации / В. Н. Брюшинкин // РАЦИО.ru. 2009. – № 2. – С. 2-22. – электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.kantiana.ru/ratio/issues/1305/>
6. Васильянова И. М. Особенности аргументации в судебном дискурсе : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. М. Васильянова. – Тверь, 2007. – 17 с.
7. Волков А. А. Курс русской риторики : уч пособие / А. А. Волков. – М. : Изд-во храма св. муч. Татианы, 2001. – 480 с.
8. Гудкова К. В. Когнитивные характеристики аргументации публицистического текста / К. В. Гудкова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2008. № 1(1): в 2-х ч. Ч. I. – С. 82-84.
9. ван Дейк Т. А. Язык, познание, коммуникация / ван Дейк Т. А. ; пер. с англ. / сост. В. В. Петрова ; под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
10. Зайцев Д. В. Обсуждение доклада В.Н. Брюшинкина «Когнитивный подход к аргументации» на семинаре «Модели рассуждений – 3: когнитивный подход» в Светлогорске 1 октября 2009 г. // РАЦИО.ru. 2009. – № 2. – С. 337-365. – электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.kantiana.ru/ratio/issues/1305/>
11. Ивин А. А. Основы теории аргументации / А. А. Ивин. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 352 с.
12. Качесова И. Ю. Текстовые реализации характеристик поля аргументации / И. Ю. Качесова // Филология и человек, 2008. – № 2. – С. 64-76.
13. Пригарина Н. К. К вопросу об основаниях классификации риторических аргументов / Н. К. Пригарина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2008. № 1 (1): в 2-х ч. Ч. II. – С. 104-107.
14. Сергеев В. М. Новый подход к аргументации / В.М. Сергеев // РАЦИО.ru. 2012. – № 7. – С. 20-31. – электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.kantiana.ru/ratio/issues/1305/>
15. Eemeren van F. H. Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments / van Eemeren F. H., Grootendorst R. – New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1996. – 397 p.
16. Fahnenstock J. A rhetoric of argument / Fahnenstock J. New York. : Random House, 1982. – 352 p.
17. Kindt W. Organisationsformen des Argumentierens in natürlicher Sprache / Kindt W. // Pädagogisches Argumentieren. – Weheim : Deutscher Studien Verlag, 1992. – S. 10-25.
18. Kopperschmidt J. Grundfragen einer allgemeinen Argumentationstheorie unter besonderer Berücksichtigung formaler Argumentationsmuster / Kopperschmidt J. // Wege der Argumentationsforschung. – Stuttgart: Bad Cannstatt Wahrapp H. (Hrsg.), 1995. – S. 192.